

زن و خانواده در قانون، پس از انقلاب اسلامی (بررسی مجلس شورای اسلامی از دوره اول تا پایان دوره هشتم)

فاطمه عباسی

دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی در اسلام، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران
abaefatemeh@gmail.com

منصور انصاری (نویسنده مسئول)

استادیار گروه اندیشه سیاسی در اسلام، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران
m.ansari51@gmail.com

چکیده

شاید بتوان گفت مفهوم زن امری تعبیری است، اما مسئله هر فلسفه سیاسی و اجتماعی مطمئنی در جهان کنونی است. در واقع در هر تعبیری از زن، نوعی نفوذ معنا و نوعی تزریق ارزش‌های فرهنگی - تمدنی مشخص نهفته است که مختصات هندسی زن مطلوب آن تمدن را نمایان می‌کند. انقلاب اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست. در این مقاله به روش تحلیل محتوای کیفی (استقرایی)، در قالب سه گزینه مقوله اصلی، مقوله میانی و خرده مقوله، به این پرسش پاسخ داده شد که طرفداران حقوق زن چه مطالباتی را در مجلس شورای اسلامی (مجلس اول تا پایان مجلس هشتم) در موضوع خانواده مطرح کردند و به کدام یک از خواسته‌های خود دست یافتند. نتیجه اینکه اگرچه زنان با مطرح کردن خواسته‌های حداقلی تلاش کردند با کمترین تنش به خواسته‌های خود جامع عمل بپوشانند، غلبه نگاه سنتی، جدی‌ترین مانع برای دستیابی زنان و طرفداران حقوق آن‌ها به خواسته‌هایشان بود.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوای کیفی، خواسته‌های زنان، مجلس شورای اسلامی، خانواده، حقوق زنان.

مقدمه

شاید بتوان گفت مفهوم زن امری تعبیری است، اما مسئله هر فلسفه سیاسی و اجتماعی مطمئنی در جهان کنونی است. در واقع در هر تعبیری از زن، نوعی نفوذ معنا و نوعی تزریق ارزش‌های فرهنگی - تمدنی مشخص نهفته است که مختصات هندسی زن مطلوب آن تمدن را نمایان می‌کند؛ بنابراین هر مفهومی از زن تابع نظام ارزشی مشخصی است که با نفوذ خود مختصات مفهوم را صورت‌بندی می‌کند، نظام دانایی و عمل خود را بر مبنای آن سامان می‌بخشد و نوع زندگی ارزشمند مورد تأیید را معرفی می‌کند. به همین نسبت جایگاه زن در فرایند اجتماعی شدن تعریف می‌شود.

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، قوانین مربوط به بخش خانواده مصوب قبل از انقلاب ملغی شد و قانون مدنی مصوب سال ۱۳۰۷ به بعد از سوی قضات و دادگاه‌ها استفاده شد. زنانی که به مجلس شورای اسلامی راه یافتند، تلاش کردند بخشی از این قوانین را بازبینی کنند. بسیاری از افرادی که در حوزه حقوق زنان فعالیت می‌کردند، این قوانین را تحمل نمی‌کردند و خواستار تغییر و بازنگری در آن بودند. این مقاله به روش تحلیل محتوای کیفی نشان می‌دهد کدامیک از قوانین در بخش مربوط به خانواده بازبینی شده و چه خواسته‌هایی مطرح شد و مدافعان حقوق زنان به کدامیک از خواسته‌های خود دست یافتند.

روش تحقیق تحلیل محتوای کیفی (استقرایی)

تحلیل محتوای کیفی از روش‌های عمده مشاهده اسنادی است که به کمک آن می‌توان متون، اسناد، مدارک و در واقع هر نوع سند ثبت و مطالب ضبط‌شده‌ای را ارزیابی و تحلیل منظم کرد؛ خواه مربوط به گذشته و خواه مربوط به زمان حال باشد. تحلیل محتوا به منزله فنی علمی، بیشتر در قرن بیستم رایج شد و رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و ارتباطات آن را در پژوهش‌های خود استفاده کردند. روش‌های تحلیل محتوا را می‌توان در همه شکل‌های ارتباطات استفاده کرد. کتاب، مجله، شعر، روزنامه، آواز، نقاشی، سخنرانی، نامه‌ها، قوانین، اساس‌نامه‌ها و اجزا یا مجموعه‌های وابسته به آن‌ها از جمله منابعی هستند که در روش بررسی شده قرار می‌گیرند.

تعریف تحلیل محتوا

برلسون (۱۹۵۹) از پیشگامان تحلیل محتوا، این فن را «پژوهشی برای توصیف عینی، سامان‌مند و کمی محتوای آشکار پیام» معرفی می‌کند (کرپندورف، ۱۳۸۸: ۲۶). سیوفانگ و شنون، تحلیل محتوا را روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوای متون می‌دانند که از طریق فرایند طبقه‌بندی منظم مضامین با الگوی کدگذاری شده عمل می‌کند (Hisu-Fang & Shannon, 2005: 1279). مایرینگ این روش را فرایند تحلیل کنترل‌شده، روشمند و تجربی متون در بافت خاص خودشان می‌داند که قدم به قدم به شکل‌گیری یک مدل نظری نزدیک می‌شود (Mayring, 2003: 2). تحلیل محتوا به هر رویه‌ای برای تحلیل، تلخیص، طبقه‌بندی و استنباط کردن ویژگی‌هایی خاص از متن منجر می‌شود و در مواردی معنای پنهان واقع در آن هویدا می‌شود و گاهی امکان مقایسه چندین متن را به ما می‌دهد.

روش‌های کمی و کیفی تحلیل محتوا

به‌طور کلی تحلیل محتوا به دو شاخه اصلی تحلیل محتوای کمی و تحلیل محتوای کیفی تقسیم می‌شود:

تحلیل محتوای کمی: روش تحلیل محتوا در آغاز بر کمیت تأکید داشت و به شمارش فراوانی حضور یک واحد تحلیلی، مانند یک واژه، یک اصطلاح و در اشکال پیشرفته‌تر یک مضمون در متن می‌پرداخت. برلسون و لازارسفلد (دو جامعه‌شناس آمریکایی) اولین کسانی بودند که روش تحلیل محتوای کمی را به‌عنوان یک فن تحلیلی مستقل به کار گرفتند (Holloway, 1997: 37).

تحلیل محتوای کیفی: شاید بتوان اولین حرکت به‌سوی تحلیل محتوای کیفی را در مقاله کراکوئر (۱۹۵۲) یافت. وی در این مقاله، روش تحلیل محتوای کیفی را به رسمیت شناخت. تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های پژوهش است که برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از راه فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده است (Haieh, 2005: 103). مهم‌ترین ویژگی‌های بنیادین پژوهش‌های کیفی، نظریه‌پردازی به‌جای آزمون است (ایمان، ۱۳۸۸: ۱۷۲).

دو رویکرد اصلی تحلیل محتوا

دو رویکرد اصل در گروه‌بندی واحدهای تحلیل وجود دارد:

رویکرد استقرایی: در این رویکرد، پژوهشگر در ابتدا به بررسی منابع مورد تحلیل می‌پردازد. سپس براساس مفاهیم اصلی استخراج‌شده از این منابع، گروه‌بندی را آغاز می‌کند. در این روش به‌جای اینکه شروع گردآوری داده‌ها با اتکا به فرضیه‌هایی باشد که از دل یک نظریه بیرون آمده، نقطه شروع آن براساس سؤال و هدف پژوهش است؛ بنابراین پژوهشگر در داده‌ها کاملاً غرق می‌شود تا به درک یا بصیرت جدیدی دست یابد. ابتدا تحلیل داده‌ها با خواندن مکرر متن برای غوطه‌ورشدن در آن‌ها و یافتن یک درک کلی آغاز می‌شود. سپس متون کلمه به کلمه خوانده می‌شود تا کدها استخراج شوند. این فرایند به‌طور پیوسته از استخراج کدها تا نام‌گذاری آن‌ها تداوم می‌یابد. پس از آن کدها براساس تفاوت‌ها یا شباهت‌هایشان به داخل طبقات دسته‌بندی می‌شوند و در پایان به ازای هر مفهوم، شواهدی از متن نقل قول می‌شود (Shanton, ۲۰۰۵: ۸۵).

رویکرد قیاسی: در تحلیل محتوای مبتنی بر قیاس، که برخی آن را «تحلیل محتوای هدایت‌شده» هم نامیده‌اند، پژوهشگر مانند رویکرد قبلی کار خود را با آماده‌سازی اولیه برای تحقیق آغاز می‌کند، اما در مرحله ساماندهی، مسیر متفاوتی را در پیش می‌گیرد. استفاده از این رویکرد زمانی ضرورت می‌یابد که پیرامون موضوع تحقیق، دیدگاه‌های گوناگونی وجود دارد و هدف از انجام تحقیق، آزمون نظریه‌هایی پیشین و با بسط آن‌ها در یک زمینه متفاوت است. نظریه‌ها و ادبیات موجود در یک زمینه می‌تواند به پیش‌بینی متغیرها و روابط میان آن‌ها کمک کند (بیبی، ۱۳۸۱: ۶۷۵).

مراحل اجرای تحلیل محتوا

۱. **بیان مسئله و تدوین سؤال‌های پژوهش:** اولین گام در اجرای تحلیل محتوا تعیین سؤال یا سؤالاتی است که پژوهشگر قصد پاسخگویی به آن‌ها را دارد و نیز فرضیه‌هایی که هدف آزمودن آن‌هاست (بیابان‌گرد، ۱۳۸۶: ۲۳).
۲. **انتخاب جامعه و نمونه:** پژوهشگر باید منابعی را که با مسئله تحقیق او رابطه‌ای مستقیم دارد، مشخص و تعریف کند (دلاور، ۱۳۷۴).
۳. **تعیین رده‌ها و اخص‌ها:** شامل تعریف رده‌ها، تعریف عملی مفاهیم استفاده‌شده و تعریف شاخص‌ها و قواعدی است که به کمک آن‌ها داده‌های محتوا در رده قرار می‌گیرند (طالب، ۱۳۸۰: ۳۲۵).

۴. **گروه‌بندی یا طبقه‌بندی مفاهیم:** در تحلیل محتوا مسئله اصلی گزینش و تعریف گروه‌هاست. برخی محققان معتقدند این روش با توجه به گروه‌هایش، موفق می‌شود یا شکست می‌خورد (بیابان‌گرد، ۱۳۸۶: ۲۵)؛ بنابراین در این مرحله محقق سعی می‌کند مفاهیم مشابه را در یک گروه یا طبقه قرار دهد. این گروه‌ها باید هدف پژوهش را به‌درستی نشان دهد.

مهم‌ترین نکته در انتخاب یا طراحی یک نظام طبقه‌بندی، توجه به سه ویژگی جامعیت، مانعیت و پایایی است. جامعیت گروه‌ها به این معناست که همه داده‌ها بتوانند در گروهی خاص قرار بگیرند. معمولاً برای تضمین جامعیت، در پایان گروه‌ها، گروهی به نام «گروه‌بندی نشده» یا مفرد افزوده می‌شود. همچنین گروه‌ها باید مانع باشند؛ یعنی داده در دو گروه وجود نداشته باشد (طالب، ۱۳۸۰: ۱۵۷). نظام طبقه‌بندی باید پایا باشد؛ یعنی ارزش‌گذاران مختلف باید در بیشتر موارد، درباره طبقه مناسب برای هر واحد تحلیل توافق داشته باشند. تعریف دقیق گروه‌ها یا طبقات این پایایی را افزایش می‌دهد (بیابان‌گرد، ۱۳۸۶: ۲۲۲).

۱. خانواده

اگرچه خانواده کوچک‌ترین نهاد اجتماعی است، می‌توان آن را مهم‌ترین نهاد اجتماعی دانست. تأثیرگذاری این نهاد به‌اندازه‌ای است که سایر نهادهای اجتماعی با واسطه یا بی‌واسطه به نهاد خانواده پیوند می‌یابند. در خانواده انسان اولین مواجهه خود را با دیگری تجربه می‌کند، قوانین و مقررات موجود در جامعه را می‌آموزد و نقشی را که جامعه برای او در نظر گرفته است، درمی‌یابد؛ بنابراین تغییر در نقش‌های موجود در خانواده به تغییرات اساسی در بعد کلان اجتماعی منجر می‌شود. اگر جامعه‌ای خواهان تغییر است، این تغییر باید در وهله اول در خانواده و در بازتعریف مجدد نقش‌های اعضای خانواده (زن- شوهر- کودک) رخ دهد.

۱-۱- سن ازدواج

۱-۱-۱. **ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی:** ماده ۱۰۴۱ ق. م در سال ۱۳۰۷ برای نخستین بار در نظام حقوقی ایران تصویب شد. به‌موجب این قانون: «نکاح اناث قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام و نکاح ذکور قبل از رسیدن به سن ۱۸ سال تمام ممنوع است؛ مع‌ذلک در مواردی که مصالحی اقتضا کند با پیشنهاد مدعی‌العموم و تصویب محکمه، ممکن است استثناء معافیت از شرط سن

اعطا شود، ولی در هر حال این معافیت نمی‌تواند به انائی داده شود که کمتر از ۱۳ سال تمام و به ذکوری شامل گردد که کمتر از ۱۵ سال تمام دارند».

در نخستین دوره مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۱، ماده ۱۰۴۱ ق.م بدین شرح اصلاح شد: «نکاح قبل از بلوغ ممنوع است، تبصره: عقد نکاح قبل از بلوغ با اجازه ولی صحیح است، به شرط رعایت مصلحت مولی علیه». اصلاح کنندگان قانون مدنی به پیروی از قول مشهور سن بلوغ را برای دختر ۹ سال تمام قمری و برای پسر ۱۵ سال قمری در نظر گرفته و در تبصره یک ماده ۱۲۱۰ به آن تصریح کرده‌اند (کاظمی‌پور، ۱۳۸۳: ۱۱۰).

۱-۱-۲. **خواسته‌های مطرح شده زنان:** تصویب مجدد قانون ۱۰۴۱ قانون مدنی قبل از انقلاب

ماده ۱۰۴۱ در سال ۱۳۷۰ دوباره در صحن علنی مجلس شورای اسلامی مطرح و پس از تصویب به شورای نگهبان فرستاده شد. شورای نگهبان به این ماده ایراد شرعی گرفت و در سال ۱۳۷۰ این قانون اصلاح شد و به این صورت درآمد که «نکاح قبل از بلوغ ممنوع است».

تبصره ۵: عقد نکاح قبل از بلوغ با اجازه ولی و به شرط رعایت مصلحت مولی علیه صحیح است. مشکلاتی در سراسر کشور در بعضی از قبایل و در بعضی از جاها رخ داد که موجب شد نمایندگان محترم مجلس پنجم طرحی را تقدیم مجلس بکنند تا شاید از برخی ناهنجاری‌ها و مشکلات اجتماعی و خانوادگی که در ازدواج‌های سنین پایین به‌ویژه برای دختران پیش می‌آید جلوگیری شود.

متن پیشنهادی خانم امانی

تبصره: ازدواج دختران قبل از رسیدن به ۱۵ سال تمام شمسی و پسر قبل از رسیدن به ۱۸ سال تمام شمسی منوط به تحصیل اجازه از دادگاه باشد (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره پنجم: جلسه ۴۰).

۱-۱-۲-۱. **دلایل مخالفان (ایراد شرعی):** شورای نگهبان این ماده را دارای ایراد شرعی دانست؛ به همین دلیل در سال ۱۳۷۰ این قانون اصلاح شد و به این صورت درآمد: «نکاح قبل از بلوغ ممنوع است». بلوغ نکاح رسیدن به سنی است که استعداد و آمادگی ازدواج حاصل می‌شود.

۱-۱-۲-۲. **دلایل موافقان** (دختران زیر ۱۴ سال اغلب زیر سن رشد نیستند):

مجید انصاری:

«در قانون گذاری همیشه قانون گذار وضعیت غالب جامعه را در نظر می گیرد و استثنائات باید با یک مکانیسم خاص قانونی تعیین تکلیف شود. در جامعه ایران واقعاً دختران زیر ۱۴ سال اغلب در سن رشد نیستند. این قابلیت ازدواج در شرایط کنونی ایران به لحاظ تغذیه و غیره زیر ۱۴ سال نادر است. در پسران هم آن رشدی که بتواند به نقطه ازدواج برسند، به طور غالب زیر ۱۷ سال نادر است» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره پنجم: جلسه ۱۹).

۱-۱-۳. **آخرین قانون تصویب شده:** اصلاح موادی از قانون مدنی مصوب ۱۳۷۰ ماده ۱۰۴۱: عقد نکاح دختر قبل از رسیدن به سن ۱۳ سال تمام شمسی و پسر قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی منوط است به اذن ولی به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح. قانون فوق مشتمل بر ماده واحده در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۲۷ آذرماه ۱۳۷۹ مجلس شورای اسلامی تصویب شده و در تاریخ ۱/۴/۱۳۸۱ با اصلاحاتی در عنوان و متن به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسیده است.

۱-۱. ازدواج موقت

۱-۱-۲-۱- فصل شش قانون مدنی ۱۳۱۳: نکاح منقطع، مواد ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷ و فصل هفتم: مواد ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷ و ۱۰۹۸ بر ازدواج موقت تصریح دارد. در مرحله دوم، لایحه حمایت از خانواده که در سال ۱۳۴۶ در مجلس ۲۲ مطرح شد، دو ماده آن به صراحت به مسئله چندهمسری می پردازد (ماده ۱۵ و ماده ۱۱).

۱-۲-۲- **مخالفان ازدواج موقت** (ازدواج موقت با تشکیل خانواده به عنوان واحد بنیادین در تضاد است)

مجید انصاری می گوید:

«اصل ۱۰ قانون اساسی می گوید، خانواده واحد بنیادی جامعه است. کجای ازدواج موقت با تشکیل خانواده و اینکه این واحد بنیادی مورد حمایت قرار بگیرد می خوانند؟ اگر واقعاً این کار مورد پذیرش عرف جامعه بود، لازم نبود این همه پنهان کاری در جامعه در مورد آن انجام بگیرد» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هفتم: جلسه ۲۲۹).

۲-۱-۲. موافقان ازدواج موقت (ازدواج موقت حکم شرعی است)

سید علی ادیبانی‌راد:

«حکم مربوط به نکاح موقت یک حکم شرعی است. بحث بر سر مصداق و نوع قانونمندکردن و ساماندهی موضوع است» (همان).

۲-۱-۲-۱. خواسته زنان: ثبت ازدواج موقت

در بهمن ۱۳۵۹ اعظم طالقانی با اشاره به اصول قانون اساسی (۱۰-۲۱ و ۲۹) نگرانی خود را در مورد افزایش طلاق که تبدیل به یک امر رایجی شده است اظهار کرد:

«متعه یک مسئله‌ای شده است و حتی تبلیغ می‌شود؛ درحالی که جایی هم ثبت نمی‌شود. ثمره این اتفاقات در جامعه منجر به افزایش فحشا می‌شود...» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره اول: جلسه ۱۰۴).

بانو عاتقه صدیقی (رجائی):

«در حال حاضر با توجه به نداشتن ضوابط و قوانین مشخص متأسفانه لوازم جسارت به زنان محترم به شکل جدی فراهم شده است» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۳۱۶).

زهره الهیان:

«در صورت عدم ثبت و اگر ازدواج منجر به بارداری شود، به چه صورت این زن باید دوران بارداری را طی کند تا نوزاد متولد شود، بعد اثبات نسب شود. کلمه دائم حذف شود و نکاح دائم و موقت هر دو ثبت شود» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۲۲۸).

۲-۲-۱-۲-۲. عدم ثبت ازدواج موقت

علی مطهری:

«چون ازدواج موقت یک ازدواج با شرایط آسان و آزاد است، سازگار نیست. شارع مقدس تشخیص داده آنجا که ازدواج دائم با تعهدات مختلف وجود ندارد، از طرفی نیاز به ازدواج وجود دارد، نکاحی با شرایط آسان تشریح بشود» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۲۲۹).

۳-۱-۲-۳. آخرین قانون مصوب: ماده ۲۲ نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران در جهت

محوریت و استواری روابط خانوادگی، از نکاح دائم که مبنای تشکیل خانواده است حمایت

می‌کند. نکاح موقت نیز تابع موازین شرعی و مقررات مدنی بوده و ثبت آن در موارد زیر الزامی است:

۱. باردارشدن زوجه
۲. توافق طرفین
۳. شرط ضمن عقد (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هفتم: جلسه ۲۲۹).

۱-۳-۱. طلاق

۱-۱-۳-۱. **قانون ۱۱۳۳ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳:** «مرد می‌تواند هر وقت که می‌خواهد زن خود را طلاق دهد».

۱-۳-۲. **هدف طرح:** آقای هراتی عنوان می‌کند که چهار مشکل در قضیه طلاق وجود دارد:

- «۱۵ درصد از طلاق‌ها به دادگاه مدنی خاص ارجاع می‌شود و ۸۵ درصد از متارکه‌ها به‌صرف حضور در محاضر و افراد احياناً حرف‌های از قبل تدارک دیده شده قضیه خاتمه پیدا می‌کند.
- رشد ۲۰۰ درصدی طلاق نسبت به قبل از انقلاب
- وجود مردان پلید و بدجنس و بدذات در جامعه که نه به زنشان نفقه می‌دهند، نه طلاق و زن جانش به لبش رسیده.
- طلاق غیابی؛ زن در خانه نشسته شوهر رفته دو نفر هم ظاهرالصلاح با خودش برده، طلاق را هم داده و بعد می‌آورد پهلوی همسرش می‌گوید من تو را مطلقه کردم، اینجا را امضا کن» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۱۶۸).

۳-۱-۳. خواسته زنان (ایجاد موانع برای طلاق)

۳-۱-۳-۱. **مراجعه به دادگاه:** اسماعیل شوشتی وزیر دادگستری عنوان می‌کند:

«آنچه این طرح می‌گوید: برای رسیدگی به اختلاف خود باید به دادگاه مراجعه بکنند و خوشبختانه در نظام قضایی ما برای رسیدگی به این امر شعب خاصی را تشکیل داده‌اند که به آنجا مراجعه بکنند» (همان).

۳-۱-۳-۲. **صدور گواهی عدم امکان سازش:** ماده ۲۶: ثبت طلاق و سایر موارد

انحلال نکاح و نیز اعلام بطلان نکاح یا طلاق در دفاتر رسمی ازدواج و طلاق حسب مورد پس از صدور گواهی عدم امکان سازش یا حکم مربوط از سوی دادگاه مجاز است (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۲۳۰).

۳-۱-۳-۳. ارجاع به مرکز مشاوره: ماده ۲۷: در صورتی که زوجین متقاضی طلاق توافقی باشند، دادگاه باید موضوع را به مرکز مشاوره خانواده ارجاع دهد. در این مورد، طرفین می‌توانند تقاضای طلاق توافقی را از ابتدا در مراکز مذکور مطرح کنند. در صورت عدم انصراف متقاضی از طلاق مرکز مشاوره خانواده موضوع را با مشخص کردن موارد توافق جهت اتخاذ تصمیم نهایی به دادگاه منعکس می‌کند (همان).

۳-۱-۳-۴. شرایط طلاق توافقی: ماده ۲۸: در صورتی که طلاق توافقی یا به درخواست مرد باشد، دادگاه به صورت گواهی عدم امکان سازش اقدام و اگر به درخواست زوجه باشد، حسب مورد، مطابق قانون به صدور حکم الزام زوج به طلاق یا احراز شرایط اعمال وکالت در طلاق مبادرت می‌کند (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۲۳۱).

۳-۱-۳-۵. ارجاع به داوری: ماده ۲۹: در کلیه موارد درخواست طلاق، به جز طلاق توافقی، دادگاه باید به منظور ایجاد صلح و سازش موضوع را به داوری ارجاع کند. دادگاه در این مورد باید با توجه به نظر داوران رأی صادر و چنانچه آن را نپذیرد، نظریه داوران را با ذکر دلیل رد کند (همان).

۳-۱-۳-۶. تأدیه حقوق مالی زوجه: ماده ۳۱: ثبت طلاق موکول به تأدیه حقوق مالی زوجه است. طلاق در صورت رضایت زوجه یا صدور حکم قطعی دایر بر اعصار زوج یا تقسیم محکوم‌به نیز ثبت می‌شود. در هر حال هرگاه زن بدون دریافت حقوق مذکور به ثبت طلاق رضایت دهد، می‌تواند پس از ثبت طلاق برای دریافت این حقوق از طریق اجرای احکام دادگستری مطابق مقررات مربوط اقدام کند (همان).

۳-۱-۳-۷. ارائه گواهی پزشکی: ماده ۳۳: ارائه گواهی پزشکی ذی صلاح در مورد وجود جنین یا عدم آن برای ثبت طلاق الزامی است؛ مگر آنکه زوجین بر وجود جنین اتفاق نظر داشته باشند (همان).

۳-۱-۳-۴. مخالفت با طرح (دلایل شرعی): مهم‌ترین مخالف آقای عباسی بود. ایشان ادله شرعی مخالفت با طلاق را ابتدا با اشاره به دو آیه «الرجال قوامون علی النساء» و «ان خفتم شقاق بینهما فابعثوا احکما من اهل و حکما من اهلها ان یریدا اصلاحا یوفق الله بینهما» می‌آورد

و معتقد است:

«هیچ مرجع و دادگاهی نمی‌تواند مانع طلاق مرد شود و اگر دادگاه برگ عدم سازش صادر نکرد و زوج رفت طلاق داد، با پرداخت مهریه و نفقه واجب آیا آن زن مطلقه هست یا نه؟ بلی. قطعاً مطلقه است» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۱۶۸).

۳-۱-۵. آخرین قانون مصوب: قانون الحاق یک تبصره به ماده (۱۱۳۰) قانون مدنی ماده واحده: یک تبصره به شرح ذیل به ماده (۱۱۳۰) قانون مدنی مصوب ۱۴/۸/۱۳۷۰ الحاق می‌شود:
تبصره: عسر و حرج موضوع این ماده عبارت است از به وجود آمدن وضعیتی که ادامه زندگی را برای زوجه با مشقت همراه ساخته و تحمل آن مشکل باشد و موارد ذیل در صورت احراز توسط دادگاه صالح از مصادیق عسر و حرج محسوب می‌شود:

۱. ترک زندگی خانوادگی توسط زوج حداقل به مدت شش ماه متوالی یا نه ماه متناوب در مدت یک سال بدون عذر موجه.

۲. اعتیاد زوج به یکی از انواع مواد مخدر یا ابتلای وی به مشروبات الکلی که به اساس زندگی خانوادگی خلل وارد آورد و امتناع یا عدم امکان الزام وی به ترک آن در مدتی که به تشخیص پزشک برای ترک اعتیاد لازم بوده است.

در صورتی که زوج به تعهد خود عمل ننماید یا پس از ترک، مجدداً به مصرف موارد مذکور روی آورد، بنا به درخواست زوجه، طلاق انجام خواهد شد.

۳. محکومیت قطعی زوج به حبس پنج سال یا بیشتر.

۴. ضرب و شتم یا هرگونه سوءرفتار مستمر زوج که عرفاً با توجه به وضعیت زوجه قابل تحمل نباشد.

۵. ابتلای زوج به بیماری‌های صعب‌العلاج روانی یا ساری یا هر عارضه صعب‌العلاج دیگری که زندگی مشترک را مختل نماید.

موارد مندرج در این ماده مانع آن نیست که دادگاه در سایر مواردی که عسر و حرج زن در دادگاه احراز شود، حکم طلاق صادر کند. قانون فوق مشتمل بر ماده واحده در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ سوم مهرماه ۱۳۷۹ مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۲۹/۴/۱۳۸۱ با اصلاحاتی به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسیده است.

۱-۴. حضانت

۱-۴-۱. ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۴: «برای نگهداری طفل، مادر تا دو سال از تاریخ ولادت او اولویت خواهد داشت. پس از انقضای این مدت حضانت با پدر است؛ مگر نسبت به اطفال اناث که تا سال هفتم حضانت آن‌ها با مادر خواهد بود». شورای انقلاب در تاریخ ۱۳۵۸/۷/۱۱ مقررات مخالف با قانون مدنی درباره ولایت و قیمومیت را لغو کرد: «ماده واحده: قواعد و مقررات قانون مدنی راجع به ولایت و قیمومیت در مورد اطفال صغار به قوت و اعتبار خود باقی است و مقررات مخالف با آن ملغی می‌گردد» (شورای انقلاب: لایحه قانونی القاء مقررات مخالف با قانون مدنی راجع به ولایت و قیمومیت مصوب ۱۳۵۸/۷/۱۱).

۲-۱-۴. خواسته‌های زنان

۱-۲-۱-۴. ولایت مادر (سال ۱۳۶۰): در سال ۱۳۶۰ اعتراضاتی از سوی زنان حاضر در مجلس یکم به وضعیت همسران شهدا که دارای فرزند بودند، صورت گرفت و بحث ولایت مادر بار دیگر مطرح شد از اولین کسانی که به این مسئله پرداختند، خانم دستغیب بود. ایشان درباره فرزندان شهدا و سرپرستی آن‌ها ابراز نگرانی کرد که بسیاری از شهدا دارای فرزند خردسال هستند و برابر قانون مدنی ولی قهری می‌تواند این فرزندان را بگیرد. همسران شهدا و مادران این کودکان علاوه بر اینکه داغ همسر را باید تحمل می‌کردند، به «بلای خانمان برانداز جدایی فرزند از مادر» نیز دچار می‌شدند. در مواقعی ولی قهری زورگویی کرده و از ولایت خود استفاده نامشروع می‌کند تا بدانجا که ولی قهری ولی یا اولیای دیگر هم می‌تراشد و در نهایت طلب پول می‌کند:

«امید است به کمک شما برادران نماینده قانونی کودکان در نهایت آرامش خاطر به مادران دلسوز آن‌ها سپرده شوند و سختی و رنج بی‌مادری هم بر بی‌پداری افزوده نشود و فکری به حال مادران مفلوکی که با از دست دادن شوهر دیگر باید فاتحه خود را بخوانند و درحقیقت زنده به گور شوند و دچار دادگاه‌های مدنی خاص و ولی قهری و ربوده شدن فرزندانشان» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره دوم: جلسه ۳۰).

۱-۲-۱-۴. بحث ولایت و حضانت

حمیدی:

دو مسئله با هم خلط شده است؛ یک مسئله، مسئله حضانت است و یک مسئله،

مسئله ولایت است. در مسئله حضانت به اتفاق آرا اگر پدر باشد به عهده پدر است و اگر پدر نباشد به عهده مادر است؛ ولو اینکه جد پدری هم داشته باشند، اما مسئله ولایت با جد پدری است (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره اول: جلسه ۲۱۷).

۴-۱-۲-۱-۲. از آثار ولایت عدم دسترسی مادر به ارث کودک است:

حمیدی:

یک مسئله است که در اینجا مورد توجه قرار گرفته است که ما حقوق صغیر را در اختیار مادر بگذاریم از جهت بنیادها که کمک می‌شود یا از جهت جنبه ارثی. از کمک بنیادها اشکال ندارد، اما اموال موروثی شان را هم بخواهیم برحسب قانون در اختیار مادرشان بگذاریم، چون برحسب ولایت با جد پدری است باید ج‌لب رضایت او هم بشود» (همان).

۴-۲-۱-۲. حق حضانت برای مادر در صورت ازدواج

براساس ماده ۱۱۷۰ «اگر زنی که حضانت اطفال بر عهده او واگذار شده ازدواج کند، اطفال از او گرفته می‌شود و به پدر سپرده می‌شود». اگر مادر متارکه کرده ازدواج کند، حق حضانت فرزندان از او ساقط می‌شود. درباره فرزندان که پدرشان فوت کرده‌اند یا به مقام رفیع شهادت نائل شده‌اند، وقتی مادر ازدواج بکند، حق حضانت ساقط نمی‌شود. ولایت فرزندان صغیر و محجور که پدرانشان فوت کرده‌اند، در صورتی که جد پدری داشته باشند، ولایت با جد است (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره دوم: جلسه ۱۴۵). در نهایت ماده ۱۱۷۰ اصلاح می‌شود: «زن می‌تواند بعد از اختیارکردن شوهر باز هم اطفال خودش را تا ۷ سالگی بعضاً تا سن بلوغ حفاظت و نگهداری کند» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ششم: جلسه ۱۳۰).

۴-۲-۱-۳. حق حضانت فرزند تا ۷ سال

براساس ماده ۱۱۶۹: «فرزند چه پسر باشد چه دختر تا سن ۷ سالگی تربیت، نگهداری و حضانت آن به عهده مادر باشد» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ششم: جلسه ۱۹۳).

۴-۱-۳. مخالف اشکال شرعی دارد

در ادامه این اعتراض بررسی و تصویب طرح واگذاری حق حضانت فرزندان صغیر در مهر ۱۳۶۰ به صحن مجلس آمد. مخالفان این طرح معتقد بودند این یک حکم شرعی است و نمی‌توانیم آن را ملغی کنیم.

«در اسلام و در فتوای صریح امام هم این است که می‌توانیم ولایت قهری این اولیای قهری را سلب کنیم و آن‌ها را ممنوع التصرف در اموال ایتام کنیم، ولی این یک مورد یا چند مورد تخلف اقتضا نمی‌کند که بیایم کل حکم شرعی را به‌طور کلی ملغی کنیم» (همان).

۴-۱-۴. آخرین قانون

اصلاح ماده ۱۱۶۹: «برای حضانت و نگهداری طفل، مادر تا سن هفت‌سالگی اولویت دارد و پس از آن در صورت حدوث اختلاف با رعایت مصلحت کودک و به تشخیص و تأیید دادگاه می‌باشد» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ششم: جلسه ۲۱۷).

۵-۱. نفقه، مهریه، اجرت‌المثل

۵-۱-۱-۱. نفقه: ماده ۱۱۰۶: در عقد دائم نفقه زن به عهده شوهر است.

۵-۱-۱-۱-۱. خواسته‌ها

۵-۱-۱-۱-۱-۱. پرداخت نفقه از سهم الارث: ماده ۲: ماده ۱۱۱۰ به شرح زیر اصلاح می‌گردد:

در ایام وفات، مخارج زندگی زوجه در صورت نیاز از سهم الارث اقاربی که پرداخت نفقه به عهده آنان است، تأمین خواهد شد (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ششم: جلسه ۲۶۳). ایراد شورای نگهبان: پرداخت نفقه از سهم الارث بدون رضایت اقارب خلاف شرع است.

۵-۱-۱-۱-۲. نفقه به میزانشان و خصوصیات زوجه

ماده ۴۹: پرداخت نفقه زوجه که به تشخیص دادگاه مطابقشان و خصوصیات زوجه تعیین می‌شود و همچنین هزینه نگهداری طفل بر پرداخت تمامی دیون مقدم است. در مورد نفقه ایام گذشته زوجه، مقررات ماده ۱۲۰۶ قانون مدنی به قوت خود باقی است (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۴۲۰).

۵-۱-۲. مهریه

در ماده ۱۰۸۷ قانون مدنی آمده است: «مهریه عبارت از مالی است که به مناسبت عقد نکاح، مرد ملزم به دادن آن به زن است» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره پنجم: جلسه ۱۷۰).

۵-۱-۲-۱. خواسته‌ها

۵-۱-۲-۱-۱. قیمت مهریه نرخ رایج باشد

وحیده دستجردی:

خواهر گرامی مان سرکار خانم فیاض بخش از قول حضرت آیت‌الله مظاهری نماینده محترم استان اصفهان نقل می‌کردند و می‌گفتند در تماسی که با ایشان داشتند ایشان فرمودند: برای مثال مهر مادر من ۱۰۰ تومان بوده در آن زمان با این پول می‌شد یک ده خرید، ولی امروز اگر بخواهد مهر این خانم به او پرداخت بشود، ۱۰۰ تومان چه چیزی خواهد شد؟ آیا انصاف است؟ آیا عدالت است؟ آیا شرع مقدس اسلام این مطلب را می‌گوید که حالا اگر یک زنی را مردی بعد از سال‌های عمر طولانی که برای او خدمت کرده، در منزل زحمت کشیده، حالا می‌خواهد او را طلاق بدهد، باید با همان ۱۰۰ تومان طلاقش بدهد؟ (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره پنجم: جلسه ۱۷۰).

تبصره ۱: چنانچه مهریه وجه رایج باشد، متناسب با تغییر شاخص قیمت سالانه زمان تأدیه نسبت به سال اجرای عقد که توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تعیین می‌گردد، محاسبه و پرداخت خواهد شد؛ مگر اینکه زوجین در حین اجرای عقد به نحو دیگری تراضی کرده باشند.

۵-۱-۲-۱-۲. سقف برای مهریه

پیشنهاد خانم اخوان:

«هرگاه مهریه در زمان وقوع عقد تا ۱۱۰ سکه بهار آزادی طرح جدید یا معادل آن باشد، وصول آن مشمول مقررات ماده ۲ قانون اجرای محکومیت‌های مالی است؛ چنانچه مهریه بیشتر از این میزان باشد، در خصوص مازاد صرفاً ملائت زوج ملاک پرداخت است. مقررات مربوط به محاسبه مهریه به نرخ روز کماکان لازم‌الرعايه است» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۴۰۳).

۵-۱-۳. اجرت المثل

۵-۱-۳-۱. خواسته (پرداخت وجه)

پیشنهاد خانم دستغیب:

«چنانچه مردی به ناحق و به دور از انصاف مصمم به طلاق می شود، به حکم دادگاه اجرت المثل سالیان زندگی مشترک از طرف زوج به زوجه پرداخت گردد» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۴۰۳).

۵-۱-۳-۲. مخالف (خلاف صریح شرع مقدس اسلام)

عباس عباسی:

«اجرت المثل کجای اسلام است؟ این پیشنهاد قطعاً خلاف صریح شرع مقدس اسلام است» (همان).

۵-۱-۳-۳. موافق

سید محمد اصغری (مخبر کمیسیون امور قضایی و حقوقی):

«پیشنهاد به لحاظ انصاف و به لحاظ بین المللی و به لحاظ اینکه حقوق اسلام در مورد زن واقعاً با یک بلندنظری نگاه می کند، پیشنهاد قابل توجه و مهمی است. استقلال مالی زن را اسلام ۱۴۰۰ سال پیش پذیرفته است» (همان).

عباسعلی عمید زنجانی:

«یک اصل فقهی: هرکسی از کس دیگر انجام کاری را طلب کند. به نیت تبرع انجام ندهد واجب است اجرت المثل آن عمل را بدهد. اصل فرعی: مواردی که ما شک کنیم، شخص تبرعی به جا آورده است یا به قصد اجرت المثل اصل این است که به قصد تبرع انجام نداده است. معمولاً زن در خانه شوهر کارهایی را انجام می دهد که خارج از وظیفه شرعی اش انجام داده تبرع کرده یا نه؟ اگر شک باشد اصل این است که تبرعی نیست» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۴۲۳).

۵-۱-۳-۴. **بحث تبرع:** سید محمد رضوی عضو کمیسیون حقوقی - ایراد بعدی به تبصره

۶ است:

«چه بسا زن معمولاً در زندگی زناشویی کارهایی که در خانه شوهر انجام می‌دهد، تبرعاً انجام می‌دهد به قصد دریافت وجه انجام نمی‌دهد و این ایراد وارد است که اگر قصد تبرع داشته باشد، بعداً نمی‌تواند تقاضا بکند که بابت کارهایی که تبرعاً انجام داده است اجرتی دریافت بکند. مصوبه کمیسیون این است که باید قصد تبرع را در دادگاه به اثبات برساند که من از اول قصد تبرع نداشته‌ام و قصدم این بوده که در برابر کارهای انجام شده پولی دریافت کنم» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۴۷۱).

۵-۱-۳-۴-۱. **اثبات تبرع و عدم تبرع با مرد باشد**

خانم گوهرالشریه دستغیب:

«واقعاً بسیار جای تعجب است؛ عوض اینکه بگویند مرد باید ثابت کند که ایشان قصد تبرع نداشته‌اند، می‌آیند به زن بنده خدا که در دادگاه هیچ‌گونه پشتوانه‌ای ندارد، نمی‌تواند حرف بزند. نمی‌تواند اصلاً ادعای خودش را بیان کند، آن وقت به او بگویند بیا ثابت هم بکن که تبرع است واقعاً این انصاف است که کسی بیاید و تمام عمرش را زحمت بکشد چگونه ثابت کند دادگاه نمی‌گوید سند بده قبالة بده شاهد بیاور؟» (همان).

۵-۱-۳-۴-۲. **اجرت المثل بعد از مرگ همسر**

ماده واحده: یک تبصره به ماده ۹۴۸ قانون مدنی مصوب ۱۸/۲/۱۳۰۷ به شرح زیر الحاق می‌گردد:
تبصره: زوجه می‌تواند در صورت مطالبه، اجرت المثل ایام زندگی مشترک خود را از ماترک زوج متوفی با جلب نظر کارشناس و با رعایت بند الف تبصره ۶ قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق مصوب ۲۸/۸/۱۳۷۱ مطالبه کند. بدون مخالف تصویب شد (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ششم: جلسه ۱۹۱).

- تصویب مجدد طرح الحاق یک تبصره به ماده ۹۴۸ قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷ و ارجاع آن به مجمع تشخیص مصلحت.

طرح الحاق یک تبصره به ماده ۹۴۸ قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷

تبصره: زوجه می‌تواند اجرت المثل ایام زندگی مشترک خود را از ماترک زوج متوفی با جلب نظر کارشناس با رعایت بند الف تبصره ۶ قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق مصوب ۲۸/۸/۱۳۷۱ مطالبه کند.

۱-۳-۴-۳-۵. آخرین قانون مصوب: تبصره ماده ۳۳۶ قانون مدنی: چنانچه زوجه کارهایی را که شرعاً به عهده وی نبوده و عرفاً برای آن کار اجرت المثل باشد، به دستور زوج و با عدم قصد تبرع انجام داده باشد و برای دادگاه نیز ثابت شود، دادگاه اجرت المثل کارهای انجام گرفته را محاسبه و به پرداخت آن حکم می‌نماید (الحاقی به موجب قانون الحاق یک تبصره به ماده (۳۳۶) قانون مدنی مصوب ۱۳۸۵).

۱-۶-۱. تابعیت

۱-۶-۱-۱. ماده ۹۷۶ مصوب ۱۶ شهریور ماه ۱۳۰۸

ماده اول: اشخاص ذیل تبعه ایران محسوب می‌شوند:

- کلیه ساکنان ایران به استثنای اشخاصی که تبعیت خارجی آن‌ها مسلم باشد، تبعیت خارجی کسانی مسلم است که مدارک تابعیت آن‌ها مورد اعتراض دولت ایران نباشد.
- کسانی که پدر آن‌ها ایرانی است؛ اعم از اینکه در ایران یا در خارجه متولد شده باشند.
- کسانی که در ایران متولد شده‌اند و پدر و مادر آنان غیر معلوم باشد.
- کسانی که در ایران از پدر و مادر خارجی که یکی از آن‌ها در ایران متولد شده است، به وجود آمده‌اند.
- کسانی که در ایران از پدری که تبعه خارجه است، به وجود آمده و پس از رسیدن به سن هیجده سال تمام در ایران سکونت Domicile داشته است.
- هر زن تبعه خارجه که شوهر ایرانی اختیار کند.
- هر تبعه خارجی که تابعیت ایران را تحصیل کرده باشد.

۱-۶-۲. خواسته

۱-۶-۱-۲-۱. انتقال تابعیت از مادر به فرزند

در جلسه ۲۱۹ مجلس ششم طرح یک فوریتی تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی به صحن علنی مجلس آورده می‌شود که بحث اصلی آن انتقال تابعیت،

از مادران به فرزندان بودند.

عفت شریعت:

«در بند ۲ ماده ۹۷۶ قانون مدنی، سیستم خون منعکس شده و تابعیت پدر ملاک تابعیت طفل قرار گرفته و در این گونه موارد مشکلات عدیده‌ای از جمله نداشتن شناسنامه، محرومیت از تحصیل، محرومیت مالکیت به ارث و در یک کلمه بی‌هویتی محض برای اطفالی که مادر ایرانی و پدر خارجی دارند، به وجود آمد که این مغایر با شئون شرع مقدس اسلام و مقام منزلت رفیع زن ایرانی و فرزندان معصوم و بی‌هویت آنان است» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هفتم: جلسه ۲۱۸).

۶-۱-۲-۲. مطرح شدن بحث اقامت به جای تابعیت

سرکار خانم زهره الهیان این طرح را مطرح کردند:

«این‌ها نه یارانه می‌گیرند نه بحث تحصیلشان مشخص است و مشکلات جدی هم در باب تحصیلات دبستانی و متوسطه دارند و هم در باب تحصیلات دانشگاه. این‌ها حق کسب و کار و اشتغالشان با مشکل مواجه است. نمی‌توانند تردد داشته باشند. بالاتر از همه این‌ها بی‌هویت هستند» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۴۰۰).

۱۰- تصویب طرح یک‌فوریتی اصلاح قانون تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی: در تبصره ۳ این طرح آمده است: فرزندان موضوع این ماده واحده و تبصره ۲ آن علاوه بر حق اقامت دائم در ایران همانند شهروندان ایرانی از حق تحصیل و بهداشت و درمان رایگان، تأمین اجتماعی و یارانه برخوردار می‌باشند. این افراد تا سن ۱۹ سالگی از پرداخت تعرفه اقامت نیز معاف هستند (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۴۱۸).

۶-۱-۳. مخالف (ملاحظات سیاسی و امنیتی): این طرح مورد قبول کمیسیون قرار نگرفت و به این دلیل که با سایر مواد قانون مدنی مغایرت دارد، رد شد: طرح اصلاح قانون تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی مصوب ۱۳۸۵/۷/۱۲ که جهت رسیدگی در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۶/۶ با حضور کارشناسان دستگاه‌های مرتبط مورد بحث

قرار گرفت و نهایتاً به دلیل ملاحظات سیاسی و امنیتی کلیات آن مورد تصویب قرار نگرفت و رد شد (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره هشتم: جلسه ۴۰۰).

۶-۱-۴. آخرین قانون مصوب

قانون تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان غیر ایرانی ماده واحده: فرزندان حاصل از ازدواج شرعی زنان ایرانی با مردان غیر ایرانی که قبل یا بعد از تصویب این قانون متولد شده یا می‌شوند، قبل از رسیدن به سن هجده سال تمام شمسی به درخواست مادر ایرانی در صورت نداشتن مشکل امنیتی (به تشخیص وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) به تابعیت ایران درمی‌آیند. قانون فوق مشتمل بر ماده واحده در جلسه علنی روز سه‌شنبه مورخ دوم مهرماه ۱۳۹۸ مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۰/۰۷/۱۳۹۸ به تأیید شورای نگهبان رسید (روزنامه جمهوری اسلامی شنبه، ۲۰ مهر ۱۳۹۸).

۷-۱-۱. اعزام دانشجویان به خارج از کشور

۷-۱-۱-۱. ماده ۳ تبصره ۱ لایحه اعزام دانشجویان به خارج از کشور سال ۱۳۶۳ «ماده ۳ تبصره ۱: دختران لیسانس و بالاتر با توجه به سایر ضوابط مندرج در این قانون تنها در صورتی که ازدواج کرده باشند و در معیت همسر خویش می‌توانند اعزام شوند» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره دوم: جلسه ۳۳).

۷-۱-۲. خواسته

۷-۱-۲-۱. (مخالفت با شرط ازدواج)

خانم بهروزی عنوان می‌کنند که خواسته طرفداران حقوق زنان این است که دختران هم بتوانند بدون ازدواج به خارج از کشور بروند:

«یعنی زن بدون داشتن همسر خودش اصلاً هیچ شخصیت حقیقی و حقوقی برای خدمت به جامعه ندارد. ما که می‌خواهیم بگوییم زنان ما با رعایت مسائل حجاب و عفت عمومی را بکنند، آن قدر ارزش‌شان بدهیم که این‌ها با اسلام موافق باشند و جذب به اسلام بشوند، والا من با این وضع می‌دانم که آن جاذبه‌ای که باید برای خواهران باشد که خودشان با طیب خاطر بیایند به طرف اسلام

نخواهد بود» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره دوم: جلسه ۱۱۹).

۲-۲-۱-۲. **اولویت با متأهلان:** خانم دستغیب پیشنهاد کردند که تبصره ۱ به این صورت اصلاح شود:

«پسران و دختران لیسانس و بالاتر با توجه به ضوابط مندرج در این قانون در صورتی که ازدواج کرده باشند، از اولویت برخوردار خواهند بود» (همان).

۳-۱-۲. **موافقان رد طرح:** محیط خارج فاسد است: دهقان با اینکه مخالف تبعیض علیه زنان بود، اما با اعزام زنان به خارج از کشور مخالف بود:

«شهید مطهری می فرماید: تبعیض فرق می کند با اختلاف، اختلاف لازمه هستی است. در رابطه با مسائل دانشگاهی هم بعضی از رشته‌ها من جمله رشته پزشکی هست که ما نیاز به پزشک زن داریم، اما مسئله اعزام به خارج است. محیط خارج یک محیطی است که واقعاً غرق در فساد است» (همان).

۴-۱-۲. **مخالفان رد طرح**

۱-۴-۱-۲. **نظر امام خمینی**

بحث پیرامون طرح رد اصلاح ماده ۳ قانون اعزام دانشجویان به خارج از کشور بار دیگر در سال ۱۳۷۰ مطرح شد.

سید محمد رضوی در این باب به نظرات امام خمینی اشاره می کنند. آنجا که ایشان فرمودند:

«چرا با درس خواندن زن مخالف باشیم؟ چرا زن نتواند کارهای دولتی انجام دهد؟ چرا با مسافرت کردن زن مخالف باشیم؟ زن چون مرد در تمام این‌ها آزاد است، زن هرگز با مرد فرقی ندارد» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۴۷۶).

۲-۴-۱-۲. **این تبعیض بین دختر و پسر است**

گوهرالشریعه دستغیب بار دیگر خواسته خود را مطرح و عنوان کرد، این مسئله‌ای تبعیض آمیز است:

«وقتی ما می بینیم که پسران را بدون اینکه ازدواج کرده باشند، مهلتی به آن‌ها

می دهند و آن‌ها را روانه می کنند، دختر که یک شرایط سخت‌تری دارد، باز پسر می تواند خودش برود و تقاضای ازدواج کند. دختر که نمی تواند برود بگوید مردم ببینند با من ازدواج کنید» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره سوم: جلسه ۴۷۵).

۳-۴-۱-۷. خواسته زنان انقلابی است

خانم مرضیه وحید دستجردی به عنوان موافق سخنرانی می کند و در این سخنرانی به نکات مهمی اشاره می کند و خواسته‌های زنانی را که در انقلاب شرکت کردند مطرح می کند: «یک زن عالم تحصیل کرده و استاد دانشگاه که از آسایش و راحتی خودش حرف می زند و می خواهد برای خدمت به مردمش و خدمت هرچه بیشتر به جامعه‌اش و برای اینکه نقش بهتری را در جامعه بتواند ایفا کند. این چه انگیزه‌ای است که خدای نکرده او را به سوی فساد سوق بدهد؟» (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره چهارم: جلسه ۱۱۹).

۴-۴-۱-۷. نگاه منفی قانون‌گذار به زن مجرد

منیره نوبخت:

من تصور می کنم باید قانون‌گذاری دقیق‌تر و منطقی‌تر از این باشد که با یک زن مجرد به عنوان یک محجوری که نمی تواند خود را اداره کند، برخورد شود، صرفاً از راه دلسوزی چون می خواهم از آن خطرات محفوظ بماند به خارج از کشور نرود (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره چهارم: جلسه ۱۳۲).

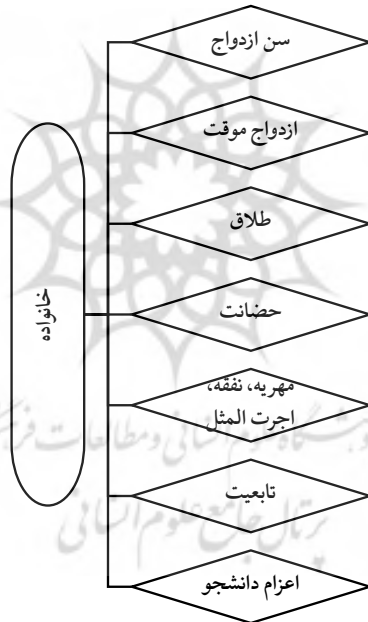
فاطمه راکعی:

گذاشتن هر نوع قیدی اعم از قید ازدواج یا اذن ولی برای اعزام دختران جهت ادامه تحصیل در سطوح عالی، نه مبنای شرعی لازم را دارد نه بر طبق مصالح نظام‌مان است. ابراز نگرانی کلی و عمومی نسبت به احتمال فساد در مورد دختران اعزامی آن هم با شرایط و در سنی که گفته شده نوعی اهانت به جنس زن است و می خواهم پیرسم چه کسی گفته که اساساً زنان نسبت به مردان از نظر اعتقاد یا اخلاقی بنیه ضعیف‌تری دارند؟ (صورت مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره چهارم: جلسه ۶۳).

۷-۱-۵. آخرین قانون مصوب

قانون اصلاح ماده ۳ قانون اعزام دانشجو به خارج از کشور مصوب ۱۳۶۴:

ماده ۳: اعزام دانشجویانی که دارای مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر هستند، با در نظر گرفتن ظرفیت دانشگاه‌های کشور و امکانات ارزی، رشته‌های مورد نیاز و کاملاً ضروری و با رعایت مفاد ماده ۱۸ قانون گذرنامه مصوب ۱۳۵۱/۱۲/۱۰ و اصلاحیه مصوب ۱۳۷۰/۵/۲۳ صورت خواهد گرفت. وزارت هر سال یک بار این موارد را تعیین خواهد کرد. در شرایط مساوی اولویت با داوطلبان متأهل می‌باشد. قانون فوق مشتمل بر ماده واحده در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ چهاردهم اسفندماه ۱۳۷۹ مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۷۹/۱۲/۱۷ به تأیید شورای نگهبان رسیده است.

شکل ۱. مقوله اصلی خانواده به همراه ۷ مقوله میانی

شکل ۲. خواسته‌ها و نتایج به دست آمده: خرده مقوله

نتیجه‌گیری

در این مقاله، با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی و استناد به مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی تا پایان دوره هشتم خواسته‌های زنان و طرفدارانشان چه در نطق پیش از دستور و چه در ذیل طرح‌ها و لوایح بررسی شد. نتایج به‌دست‌آمده به‌طورکلی نشان می‌دهد که بیشترین دلیل مخالفت با خواسته‌های زنان، نگاه سنتی به این مقوله است. طرفداران این نوع نگاه در مجلس زن در بیشتر موارد علت مخالفت خود را دلایل شرعی اعلام می‌کنند. جز در یک مورد (تابعیت) که علت امنیتی و سیاسی به‌عنوان علت مخالفت اعلام شده است، در مابقی موارد دلایل شرعی علت مخالفت بوده است. گرچه به نظر می‌رسد خواسته‌های زنان حداقلی و بسیار بااحتیاط (نکاح موقت) مطرح‌شده است، همان خواسته‌های حداقلی با تلاش فراوان و بعد از گذشت سال‌ها به نتیجه نه‌چندان دلخواه رسیده است.

اگر بپذیریم که نیمی از زنان جامعه زنان هستند و بپذیریم که زیست این زنان در مقایسه با گذشته (تبدیل خانواده گسترده به هسته‌ای) تغییر یافته و قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷ بدون حضور زنان تصویب شده است و حتی در بعضی از این قوانین (کودک‌همسری) سایه مرگ را بر سر زنان گسترده است، طرح‌ها و لوایح بیشتری به مجلس ارائه شود و زنان به‌جای خواسته‌های حداقلی خواسته‌های واقعی خود را به مجلس ارائه دهند و طرفداران نگاه سنتی، نگاه خود را تا حدودی گشوده‌تر کنند، تعادلی در این قوانین ایجاد شود.

منابع

۱. ایمان، محمد تقی (۱۳۸۸). نگاهی به اصول روش شناسی ها در تحقیقات علمی، پژوهش های فلسفی، شماره ۱۶۵.
۲. بیبی، ارل. (۱۳۸۱). روش های تحقیق در علوم اجتماعی. ترجمه رضا فاضل. تهران: انتشارات سمت.
۳. بیابان گرد، اسماعیل. (۱۳۸۶). روش های تحقیق در علوم روان شناسی و علوم تربیتی (جلد اول). تهران: نشر دوران.
۴. کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۳). تحول سن ازدواج در ایران و عوامل جمعیتی موثر بر آن، پژوهش زنان، دوره ۲، شماره ۳.
۵. کرپیندورف، کلوس. (۱۳۸۸). تحلیل محتوا. ترجمه هوشنگ نائینی. تهران: نشر نی.
۶. دلاور، علی. (۱۳۷۴). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: انتشارات رشد.
۷. شورای انقلاب. (۱۳۵۸). «لایحه قانونی القاء مقررات مخالف با قانون مدنی راجع به ولایت و قیمومیت». مصوب ۱۳۵۸/۷/۱۱.
۸. طالب، مهدی. (۱۳۸۰). شیوه های عملی: مطالعات اجتماعی (روش تحقیق عملی). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۹. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره اول، جلسه ۱۰۴-۲۱۷.
۱۰. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره دوم، جلسه ۳۰-۳۳-۱۱۹-۱۴۵.
۱۱. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره سوم، جلسه ۱۶۸-۳۱۶-۴۰۳-۴۲۳-۴۷۱-۴۷۵-۴۷۶.
۱۲. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره چهارم، جلسه ۶۳-۱۱۹-۱۳۲.
۱۳. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره پنجم، جلسه ۱۹-۴۰-۱۰۷.
۱۴. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره ششم، جلسه ۱۳۰-۱۹۱-۱۹۳-۲۱۷-۲۶۳.
۱۵. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره هفتم، جلسه ۲۱۸-۲۲۹.
۱۶. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. دوره هشتم، جلسه ۲۲۸-۲۲۹-۲۳۰-۲۳۱-۴۰۰-۴۰۳-۴۲۰-۴۲۸.
۱۷. روزنامه جمهوری اسلامی. (۱۳۷۵). «لبخند آزادی به زنان شنبه»، ۲۰ مهر ۱۳۹۸، شماره ۲۱۷۲۲.

18. Haieh, (2005). A General inductive approach for qualitative data analysis. *American Journal of Evaluation*. Vo127. No. 2
19. Holloway, I. (1997). *Basic concepts for qualitative research*. London: Blackwell.
20. Hsiu-Fang, H., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*. VO 257. No.7
21. (2002). The use of qualitative content analysis in case study research. In *Qualitative Social Research*. Volume
22. Mayring, P. (2003). In U. Flick, E. Von Kardorff., & I Steinke (Eds.), *A companion to qualitative research* (pp.). London: SAGE.
23. Shanton, A. K. (2005). Tree approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.

